

Què és la ciutat?

Els autors de la Bíblia, amb una actitud sempre recelosa envers les ciutats i els seus fundadors, no anaven errats. Quan trenca amb el cercle de la família, Caín «es posa a construir una ciutat». I és a les ciutats on tenen lloc els desafiaments (Babel, Sodoma) que provoquen la ira de Jahvè. Perquè les ciutats, per dir-ho com Lévi-Strauss, són «la cosa humana per excel·lència». I, com és sabut, els que parlen en nom dels déus sempre temen les coses dels homes. És a la ciutat on el poder adquireix un nom. I solament el que té nom funda. Potser per això, malgrat tots els recels, la Bíblia va haver d'oposar la ciutat celeste a la ciutat terrestre: Jerusalem, com a lloc de salvació. Quan les «coses humanes» adquireixen autonomia (la cultura es desmarca de la natura) comença el desencant del món. La ciutat contemporània representa la culminació del procés de desencant al qual Weber va donar el nom de «modernitat».

Aquesta ciutat moderna ha estat l'objecte del treball de Jean Dethier i Alain Guiheux. La selecció d'obres que han fet és summament il·lustrativa de les limitacions de tot procés de desencant, en un segle en què tantes vegades es va optar, a la manera de Jahvè, per destruir o tancar la ciutat que es resistia.

1. Al mateix temps que la ciutat moderna posa fi a les legitimacions externes i unitàries de la comunitat política, construeix els seus propis prejudicis interns i, si se'm permet, tecnocràtics i ideològics. El somni de la ciutat racional perfecta genera monstres.
2. El procés de racionalització deixa a la ciutat una petja física de les seves limitacions. Cada vegada que s'intenta oblidar que no tot és possible s'entra en un procés de destrucció. I massa sovint s'ha volgut arrencar la memòria perquè és un destorb per al somni d'una ciutat nova per a un home nou. La memòria sembla la ciutat per deixar constància que no hi ha ruptura sinó continuïtat d'un procés, perquè, com ja va veure Aristòtil, tota ciutat és un fet de natura en tant que és el fi de qualsevol comunitat.
3. En la construcció de la ciutat moderna es posa de manifest, més que mai si és possible, que la utopia està de part del que aspira al poder. Els polítics i els arquitectes són els agents de la utopia a la ciutat moderna.

La ciutat oberta moderna posa fi a la justificació no filosòfica, és a dir, teològica, religiosa, ètnica, etc. de la comunitat. La ciutat oberta no solament no té res a veure amb la unitat, el país i el poder del rei, sinó que fins i tot pot ser subversiva respecte d'aquestes unitats i aquests poders perquè trenca els marcs transcendental o naturalista d'adscripció de la comunitat política. I en aquest sentit la ciutat moderna afronta un problema que ja va afrontar Grècia: objectivar la qüestió dels déus per organitzar lliurement l'ordre convencional de les persones. Per a això, la filosofia va posar el mite al seu lloc: allò fonamental no és el mite, el

mite és estrictament convencional, una convenció acceptada en interès de tots un cop assegurada la certificació que el món no està encantat.

Però la ciutat moderna es troba amb una dificultat: la idea de racionalitat i transparència ha fet creure alguns, abans de plantejar-se què és aquesta forma de comunitat ja deixada a la lliure actuació dels homes, que la ciutat és perfectament mal·leable. I que n'hi havia prou construint una idea de ciutat per aconseguir el somni de la ciutat perfecta. Els somnis de la ciutat racional moderna han poblat de monstres ciutats i suburbis. I moltes vegades han acompanyat el somni del poder absolut, tràgicament experimentat a gran escala en aquest segle. Poques ciutats expressen tan cruelment aquesta aliança i el sarcasme amb què la realitat encaixa la perfecció com Dessau, on el mite modern del Bauhaus apareix rodejat dels seus fills, les monstruoses construccions de caixes de llumins (filles d'aquell desvarieig) destinades a allotjar la privilegiada classe obrera de l'estalinisme. Aquest segle ha destruït ciutats a sang i foc, però també a cop de planificació, de prohibició i d'absurd. Els déus, els poderosos, tendeixen a odiar tot allò que té un significat propi.

L'urbanista ha cregut sovint que la ciutat era un simple problema tècnic i que el professional era ell. Del projecte d'estudi a la realitat només hi havia un pas. I aquest pas es deia poder. D'aquí ve l'aliança de l'urbanista i el governant. Una aliança que ha tingut tota la gamma de moments i de circumstàncies que han caracteritzat la modernitat. En la qual, segons els casos, l'urbanista ha manat sobre el polític o viceversa. El resultat ha estat desigual, en funció de la força de la ciutat. En aquells casos en què s'ha pogut sentir l'opinió s'han aconseguit resultats esperançadors. Allà on l'opinió no tenia la paraula s'han generat monstres. La qual cosa confirma que la ciutat moderna solament pot assolir el veritable desencant del món en el marc d'una societat oberta.

Però, en qualsevol cas, es confirmen dues coses importants:

1. La ciutat no és solament un concepte urbanístic o polític. Tractar-la com a tal és una reducció que acaba provocant el conflicte o el desastre. El planificador –urbanista o polític– que contempla la ciutat com un plànol sobre el qual actuar quan topa amb les rugositats de la realitat acaba destruint-la o odiant-la. I això ho hem vist en l'urbanisme: amb propostes enormement simplificadores de destrucció innecessària de memòria. I ho hem vist, ho estem veient, amb la política: l'odi contra la ciutat en tant que aquesta representa un obstacle a la liquidació de la memòria, com a Dubrovnik o Sarajevo. Sarajevo simbolitza l'odi a la ciutat oberta i plural d'aquells que volen reprendre el fil de la societat homogènia i tancada. És a dir, l'odi a la veritable ciutat; ja Aristòtil afirmava que la unitat no és objecte de la ciutat perquè aquesta és pluralisme.

2. La ciutat és cosa dels homes, i per tant mai no pot ser una construcció estrictament racional. La ciutat és alhora memòria organitzada (per dir-ho com Hannah Arendt) i construcció convencional, natura i cultura, passat i futur. Els artistes del segle han hagut de recordar moltes vegades que només amb la raó no s'assoleixen tots els recolzes de la ciutat. La ciutat racional és una absurditat com el gratacel de Ballard, en què els odis i les venjances

s'acaben menjant els habitants de la construcció perfecta, perfectament planificada. I han estat els artistes, com demostra l'exposició, els que han hagut de fer sonar l'alarma repetidament. És cert que el canvi és propi de la ciutat. Però aquest canvi té història, protagonistes i una trama de desigs individuals i de projectes. Massa vegades els fets han donat la raó a Simmel, que deia que l'home purament racional és indiferent a tot allò que és pròpiament individual. I tot el que és pròpiament individual forma part de la trama de la ciutat.

Amb tot plegat vull expressar una idea molt simple que se m'imposa a través d'aquesta aproximació a la ciutat moderna que és «Visions urbanes»: es necessita un concepte filosòfic de ciutat, que impedeixi que aquesta sigui sostreta pels urbanistes i pels polítics. La ciutat és alguna cosa més que un espai per a la manipulació del poder, és alguna cosa més que una hàbil manipulació i col·locació de les seves pedres i és alguna cosa més que aquest lloc fragmentari de les experiències dels artistes. És totes aquestes coses i molt més, perquè com diu Aristòtil la ciutat –la comunitat– és anterior a la família i a cadascú de nosaltres presos individualment, encara que sigui la suma d'aquest nosaltres presos individualment qui l'hagi construït.

La història de la ciutat moderna a través dels seus artistes i els seus arquitectes, com la presenta «Visions urbanes», és la història d'un diàleg, sovint de sords, entre els artistes, que revelen les contradiccions de la ciutat moderna i assenyalen aquells arbres que el bosc de la ciutat racional perfecta pot fer oblidar, i els urbanistes, disposats a prendre la ciutat com un espai d'experimentació i conquesta per modelar-lo a imatge i semblança seves. És en els punts de contacte entre aquestes dues actituds (la imaginació i l'experiència de l'artista i la invenció i la representació de l'urbanista) on emergeix el complex concepte de ciutat. Sona cursi dir que la ciutat són els seus homes. És cursi i fals, perquè la ciutat també són els carrers, la memòria i les institucions. I moltes coses més. Deixem que ho digui el poeta, Borges en aquest cas: La ciutat també és «la otra calle, la que no pisé nunca, es el centro secreto de las manzanas, los patios últimos, es lo que las fachadas ocultan, es mi enemigo, si lo tengo, es la persona a quien le desagradan mis versos (a mí me desagradan también), es la modesta librería en que acaso entramos y que hemos olvidado, es esa racha de milonga silbada que reconocemos y que nos toca, es lo que se ha perdido y lo que será, es lo ulterior, lo ajeno, lo lateral, el barrio que no es tuyo ni mío, o que ignoramos y queremos.»

La política i l'urbanisme han estat influïts per les ideologies que han fet del poder control de l'espai i ubicació de les persones. Crea un medi adequat i tindrà una societat governable. Però, precisament, si la ciutat oberta, com a lloc del canvi i del desencant del món, té algun sentit, és el d'impedir que aquest mer domini acabi triomfant. Perquè és el factor pluralitat el que distingeix la ciutat moderna de les altres formes d'institucionalització de la comunitat política, sempre pensades en termes d'un factor dominant (Estat, nació, ciutat tancada), sempre creadores d'un factor d'exclusió (d'estrangeria). Contemplem l'exposició i formulem-nos la pregunta: Què és la ciutat? I veurem que la ciutat continua. I potser entendrem que cal lluitar contra els intents permanents de tancar-la.